

AN’ANAVIY XONANDALIK KUYLASH MAKTABI SHAKLLARI

Egamberdiyeva Dilnoza Kadirjanovna

*Uspenskiy nomidagi respublika
ixtisoslashtirilgan musiqa maktabi*

Xalqimizning boy musiqa madaniyatini yosh avlodga singdirish, ularni tarbiyalab voyaga yetkazishda katta ahamiyat kasb etadi. Bo'lajak musiqa mutaxassislarining asosiy vazifalaridan biri xalqimizning asrlar osha kuylab kelingan ashulachilik uslublarni yoshlarga singdirishdan iborat, chunki kuylash an'analari va malakalarini yaxshi o'rganib olgan yoshlarga bu san'at an'alarini keng yoyishga ham imkoniyatli bo'ladi.

Mazkur muammo juda qadimdan nafaqat ashulachi hofizlarimizni, balki olimlarimizni ham qiziqtirib kelgan. O'rta osiyolik buyuk qomusiy olimlar al-Kindiy, al-Forobiy, al-Xorazmiy, Ibn Sino, Jomiy va boshqalar o'zlarining musiqaga doir traktatlarida nafaqat tarixiy-nazariy bilimlar bilan shug'ullanganlar, balki cholg'u sozlarda chalish va unli an'anaviy uslublarda kuylashni ham uddalaganlar. O'zbek xalqi o'zining ko'p yillik ashulachilik tarixiga ega bo'lib, u turli hududlarda kuylashning turlicha ijrochilik uslublari mavjud bo'lgan. Har bir hududda mahalliy xalqning o'ziga xos turmush tarzi, she'valari, urf - odati, til xususiyati mavjud bo'lgani kabi ularning kuylash uslublari ham bir-biridan farq qilgan.

Qadimdan boshlab o'zbek xalq qo'shiqchiligi bilan bir vaqtda an'anaviy xonandalik ijrochilik maktabi shakllanib keldi. An'anaviy xonandalik maktabining xalq qo'shiqchiligi maktabidan farqi shunday, an'anaviy xonandalik maktabida og'zaki an'adagi kasbiy musiqa namunalari mumtoz ashula, katta ashula va maqom ijrochilik maktabi namunalari o'rin olganligi xalqimiz tomonidan e'tirof etilgan.

Temuriylar davrida an'anaviy professional musiqa ijrochiligida muayyan mahalliy xislatlar namoyon bo'la boshladi. Shu alfozda 12 ta arab maqomi, 12 ta uyg'ur maqomi, 7 ta Eron dastgohi, 7 ta Ozarbayjon mug'omi, 6 ta o'zbek maqomi paydo bo'ldi. Bu turkumlar ham, o'z navbatida, mahalliy musiqiy she'va ta'sirida yangi mukammal turkumlar yaratilishiga turtki bo'ldi. Xususan, o'zbek zaminida Xorazm maqomlari,

Farg'ona-Toshkent maqom yo'llari yuzaga keldi.

1404-1406-yillarda Samarqandda bo'lgan Ispaniya elchisi Gonzales de Klavixo o'z kundaliklarida Sohibqiron Amir Temur turli mamlakatlardan yuz

mingga yaqin olimlar, hunarmandlar, me'morlar, san'atkorlar Samarqandga oldirib kelinganligini batafsil hikoya qiladi.

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asrning boshlariga kelib, xonandalik amaliyoti ham hofizlik bilan bog'liq atama musiqa san'atining ustozona shakli ijrochilari orasida ommalasha boshladi. Xorazm, Buxoro va Farg'ona vodiysida ashula ijrochilari faoliyati munosib o'rnini topdi. Ustoz darajasidagi har bir mohir xonanda-ashulachilar xalq orasida muxlislari tomonidan —Hofiz deb yuritish ommalashdi. Ungacha mumtoz xonandalar

—Savtxon, —Nasrxon yoki —Nasrchi, —Mug'anniy, —Go'yanda nomlarida atalib kelinganligi sir emas. Shu davrdan boshlab O'zbekistonning har bir vohalarida o'ziga xos lokal xususiyatlarni o'zida mujassam etgan ijrochilik an'analari rasm bo'ldi. Bu an'analarning ijrochilari —Hofiz deb yuritila boshlandi. Har bir vohada o'zining lokal ahamiyat kasb etuvchi hofizlari shakllandi. Albatta, bu jarayon mahalliy va shaxsiy ijrochilik uslublari negizida yuzaga kelgan. Bu jarayonga tahliliy nazar bilan yondashadigan bo'lsak, quyidagi manzaralar guvohi bo'lamiz.

Xorazm vohasi kabi Samarqand, Buxoro va Farg'ona vodiysi hofizlik an'analari ijrochilik maktablari mavjud. Ijro maktablari, avvalo, hududiy ahamiyat kasb etsa, xonandalik amaliyotining rivoji jarayonida shaxsiy ijro uslublarining yuzaga kelganligi ham ko'p kuzatilgan. Har bir maktab o'z namoyandalari va ularning ustozligiga dalolat beruvchi ijro uslubiga ega.

—Shashmaqom an'anasi Xorazm maqomlari, Farg'ona-Toshkent maqom yo'llarining yuzaga kelishida asos bo'lganligi sir emas. Aynan ushbu yo'nalishning samara topishi esa hofizlik an'analari —Shashmaqom ijrochiligi mavjud ekanligidan dalolatdir.

Xonandalikda ovozning tusi, jarangdorligi, kuchi, ko'lami, shiradorligi, uni ishlatish imkonlari va boshqa sifatlari tabiatan xilma-xil bo'lishi hisobga olinishi shart. Burungi davr ayrim savodxon musiqachilar tomonidan ovozlarni ta'riflash, bir-biridan farqlash, kasbiy jihatdan baholash uchun qator maxsus atama va iboralardan foydalanilgan. Demak, talaygina aniq tushunchalar og'zaki bo'lsa-da, muttasil ilmiy-amaliy muomalada bo'lgan.

An'anaviy xonandalik maktabida ustoz xonandalar ovozlari quyidagi nomlarda yuritilgan: —Nor ovoz

—Tik ovoz (yoki —jarangdor ovoz)

—Jarangdor ko'krak ovoz

—Quyuyq tik ovozi (yoki «jarangdor ovoz»)

—Bo'zak ovozi (yoki —moda ovoz)

—Pang ovoz

—Ishkami ovoz

Bularning ayrimlariga qisqacha tavsif berib o'tamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.Begimatov S. Mamirov Q., Mansurov A., Karimova D, Ro'ziyev I. Musiqa 6-sinf uchun darslik. G'.Gulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. Toshkent 2001-yil

2.Jabborov A. Musiqiu drama va komediya janrlari. O'zbekiston kompozitorlarining ijodiyotida. Toshkent. 2000-yil..

3.Ismoilova.M. E. Xalq qo'shiqlari vositasida o'quvchilarning ma'naviy ahloqiy fazilatlarini shakillantirish. Toshkent “Istiqlol” 2000-yil.

